

ილ. აბულაძე

(საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შვედ-კორესპონდენტი)

ქართული „ბალავარიანის“ ერთი პერსონაჟის სახელის
წარმოშობისათვის

ქართული „ბალავარიანის“ ზოგიერთი პერსონაჟის სახელი, როგორც ცნობილია, არაბული წარმოშობისაა. ამის სამოწმოდ პირველ რიგში ჩვეულებრივ ახსენებენ ინდოეთის მეფის შვილის სახელს—იოდასაფ-ს, რომლისაგან მომდინარეობს ბერძნული Ἰωδάσαφ—იოდასაფ-ი. თავის მხრით ამ სახელის ქართული ფორმა („იოდასაფ“) დამოკიდებულად მიიჩნევა არაბულ შესაბამის სახელზე, يوداساف var. يوداساف (—ბუდასაფ var. იუდასაფ)-ზე [1]. ასევე, ქართული „ბალაჰვარი“ უფრო არაბ. بولهر—ბალაჰვარ-ს (ან: ბილაჰვარ-ს) ემხრობა, ვიდრე ბერძნულს,—Βαλαχάρα—ბარლაამ-ს (resp. ვარლაამ-ს),—რომელიც საზოგადოდ, როგორც ფიქრობენ, ცხოვრების წიგნის საკუთარ სახელებს უმეტესად ქრისტიანულ კონტექსტს უკუებს, ბიბლიურ სახელებს ამსგავსებს [2, 5].

სიახლოვე თუ სრული დამთხვევა ზოგჯერ გეოგრაფიულ სახელთა შორისაც შეინიშნება. ასე მაგ., ქართული ვრცელი „ბალავარიანის“ (Jer.—140) შოლაიტ-ი იგივე არაბ. შავილაბატრ-ია (ბერძნულში ეს სახელი არ იბოვება), ხოლო ამავე წიგნის „ხარნადიმ—ხარანდიმ“ აგრეთვე არაბული سرنديم—ხარანდიმ-ია (ცვილონია. ბერძნულში მას სენაარ—Σενεαρ შეესაბამება) [3].

არაბულზე დამოკიდებულება ქართული „ბალავარიანისა“ მასში ასახული კიდევ ერთი საკუთარი სახელის ფორმიდანაც ჩანს. ეს არის ინდოეთის მეფის სახელი, რომელიც ქართულში შემდეგი ნაირსახეობებითაა წარმოდგენილი: „ჭებენახ, აბჟენებ, იბენებ“ (ეს უკანასკნელია მხოლოდ მოკლე „ბალავარიანში“,—„სიბრძნე ბალაჰვარისაში“). ირკვევა, რომ ამ სახელს სხვაგან კიდევ სხვანაირი სახე ჰქონია. ერთ ახლად გამოქვეყნებულ საგალობელში იოდასაფისა, რომელსაც X—XI საუკუნეთა მიჯნაზე აღმოცენებულად მიიჩნევს მისი გამომცემელი ც. ჯღამაია [4], იოდასაფის მამის სახელად მოცემულია აბენესერ“. თუ ერთმანეთს შევუპირისპირებთ აღნიშნული სახელის მოცემულ სახეებს, პირველად ფორმად *„ჰაბენესერ“ გამოჩნდება. აქიდან მომდინარედ უნდა აღვიაროთ ბერძნული Ἰαβενήρη—აბენერ-ი (resp. ავენერ-ი), ხოლო თვით ქართული (*„ჰაბენესერ“), როგორც ირკვევა, სხვების მსგავსად არაბულზეა დამოკიდებული.

ცნობილია, რომ არაბულ დაწერილობაში ხშირად ბგერათა გამოსახატვად ასოს ერთი და იგივე მოყვანილობაა გამოყენებული, ისე რომ ერთმა-

ნეთისაგან გასარჩევად მათ მოეპოვებათ დიაკრიტული ნიშნები,—ასოს მოყვანილობის თავზე თუ ქვეშ დაწერილი წერტილი ან წერტილები. ზოგ შემთხვევაში ბგერის გამოსარჩევად უნიშნობაცაა ნიშნად მიღებული არაბულში. ასე მაგალითად, „პ“, „ბ“ და „ჯ“ შემდგენიარადაა გამოხატული არაბულში: უნიშნოდ დაწერილი ასო ج, > არის „პ“, თავზე წერტილდასმული ესევე მოყვანილობა ج, > არის „ბ“, ხოლო ქვეშმიწერილი წერტილით იგივე ასო ج, > არის „ჯ“. გრაფიკულად მსგავსი დაწერილობა მოეპოვებათ „ბ“-ს, „ნ“-სა და „დ“-ს. ქვეშმიწერილი წერტილით ამათთვის საერთო მოყვანილობის ასო د არის „ბ“—, > , ხოლო თავზე წაწერილი წერტილით იგივე მოყვანილობა არის „ნ“—, > . ამათი მსგავსია „დ“-ც, დაწერილი სიტყვის თავსა და შუაში: د, > .

არაბული დაწერილობის აღნიშნულ ვითარებასთან დაკავშირებით დაუკვირვებლობის ნიადაგზე, რასაკვირველია, აღრევას ურჩებოდა ყოველთვის ადგილი. თუ ამასთან ერთად იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ ზოგჯერ არაბული ხელნაწერები გვხვდება დიაკრიტული ნიშნების გარეშე, მაშინ ნათლად წარმოვიდგენთ, თუ რა შედეგი მოჰყვებოდა ზოგიერთი სიტყვის არაბულიდან გადმოთარგმნა-გადმოღებასა და ტრანსკრიბციას, კერძოდ საკუთარი და გეოგრაფიული სახელებისას. ერთისადა და მეორის ნიმუში, როგორც ცნობილია, დაადასტურეს მკვლევრებმა ჯერ კიდევ მოკლე „ბალავარიანის“ („სიბრძნე ბალაჰარისის“) ტექსტში [1]. ამათ ემატება ამჟამად აგრეთვე ჩოდასაფის მამის, ინდოეთის მეფის სახელიც *ჰაბენგერ, რომელიც ან გრაფიკული ცთუნების შედეგად არის მიღებული არაბულის სათანადო სახელიდან حنسر — „ჯანაასარ“, ისე რომ „ჯ“—> არის „პ“—>—დ ამოკითხული, „ნ“—> „ბ“—>—დ და „დ“—> „ნ“—>—დ: حنسر, ანდა დიაკრიტული ნიშნების გარეშე ნაწერი ტექსტიდან არის წარმომდგარი.

გვეგონია, ამნაირად უნდა იყოს წარმომდგარი „სიბრძნე ბალავარიანისაში“ ხმარებული ფორმა ინდოეთის მეფის სახელისა აბენგს და არა ისე, როგორც ის აკად. ნ. მარს მიაჩნდა, თითქოს ეს სახელი ქართული ვერსიის ავტორს აეღოს სირიულ ენაზე არსებული „თომა მოციქულის აქტებიდან“ (აქ ამ სახელს ერთი ვაჭარი ატარებს): სირ. Habbān→არაბ. حَبَّان→'Αββάνης [5].

ასეთია ერთი ახალი ენობრივი მომენტი, მანიშნებელი იმისა, რომ ქართული „ბალავარიანი“ მომდინარეა არაბული ვერსიიდან. ამასთან ის გარემოება, რომ საკუთარი სახელის კიდევ ერთმა ქართულმა სახეობამ ასახვა პოვა ბერძნულ ვერსიაში, ნათლად ადასტურებს იმ მკვლევართა შეხედულებას, რომელთა აზრით ბერძნული „ვარლამისა და იოსაფის ცხოვრება“ დამოკიდებულია ქართულზე, — ქართული „ბალავარიანის“ (კერძოდ ვრცელი რედაქციის Jer. —140) გადაკეთება-გადაკაზმაა, ე. ი. მეტაფრასული რედაქციაა.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
სელნაწერთა ინსტიტუტი
თბილისი

(რედაქციას მოუვიდა 3.2.1962)

დამოწმებული ლიტერატურა

1. P. Peeters. La première traduction latine de „Barlaam et Joasaph“ et son original grec: *Analecta Bollandiana*, t. 49, fasc. III et IV, 1931, 306—307.
2. D. M. Lang. The Life of the Blessed Iodasaph: A New Oriental Christian Version of the Barlaam and Iosaph Romance (Jerusalem, Greek Patriarchal Library: Georgian ms.—140). Reprinted from the BSOAS, 1957, XX, 399.
3. ილია აბულაძე. ბალავარიანის ქართული რედაქციები: „ძველი ქართული ენის ძეგლები“. 10. თბილისი, 1957, გვ. 030—031.
4. ც. ჯღამაია. იოდასაფის საგლობლის ახალი ვარიანტი: ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, III, თბილისი, 1961, გვ. 47.
5. Н. Марр. Агиографические материалы по грузинским рукописям Ивера, ч. II. Жизнь св. Варлаама Сирокавказского (К вопросу о „Варлааме и Иоасафе“): ЗВО, XIII, 1901, стр. 96—97.